

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij : pedagogija i povijest

Tomislava Tomaz

Henrik VII. Tudor (1509. – 1547.)

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2012.

SADRŽAJ

1. UVOD	2
2. HENRIKOVO DJETINJSTVO I OBRAZOVANJE	3
3. DOLAZAK HENRIKA VIII. NA ENGLESKO PRIJESTOLJE	4
3. 1. Vanjskopolitički angažman Henrika VIII. Tudora	5
3. 2. Borba za prevlast u Europi	5
4. RATOVI S FRANCUSKOM I ŠKOTSKOM	6
5. DINASTIČKI PROBLEMI HENRIKA VIII.	7
5. 1. Nedostatak nasljednika iz braka s Katarinom Aragonskom	7
5. 2. Vjenčanje Henrika VIII. i Anne Boleyn	9
6. REFORMACIJA HENRIKA VIII. TUDORA	9
6. 1. Raskol Engleske crkve s Rimom.....	9
6. 2. Tijek reformacije u Engleskoj	10
6. 3. Važnost parlamenta	11
6. 4. Raspuštanje samostana i konfiskacija crkvene imovine	12
6. 5. Širenje protestantizma	13
7. POSLJEDNJE DESETLJEĆE HENRIKOVE VLADAVINE	14
7. 1. Henrik VIII. Tudor postaje irskim kraljem	14
7. 2. Rat sa Škotima i financijska kriza	15
8. ŠEST ŽENA HENRIKA VIII. TUDORA	16
9. SMRT HENRIKA VIII. TUDORA	17
10. POPIS LITERATURE	18
11. PRILOZI	19
12. POPIS PRILOGA	20

Sažetak

Henrik VIII. Tudor (28. lipnja 1491. – 28. siječnja 1547.) je vladao Engleskom od 1509. godine sve do svoje smrti 1547. godine. Bio je drugi Tudor na engleskom prijestolju, naslijedivši svoga oca Henrika VII. Tudora. Henrik VIII. poznat je kao jedan od najkarizmatičnijih engleskih vladara, vrlo obrazovan i talentiran na području glazbene umjetnosti i sporta, čovjek koji je očajnički tražio ženu koja će mu podariti muškoga nasljednika, pa je poznat i po tome što je imao šest žena u svom životu.

Godine 1534. raskinuo je vezu Engleske crkve s Rimom jer mu papa Klement VII. nije htio odobriti razvod od prve žene Katarine Aragonske. Ubrzo se proglasio vrhovnim poglavarom Crkve u Engleskoj, raspustio samostane u čitavoj Monarhiji i konfiscirao svu crkvenu imovinu. Proveo je vjersku reformaciju i utjecao na činjenicu da Engleska postane protestantska država.

Godine 1541. dobio je titulu irskoga kralja i svojim je nasljednicima, jedinom sinu – Edwardu, te kćerima Mariji i Elizabeti, ostavio snažnu monarhiju koja je počela imati veliku ulogu na europskom tlu, nadmetavši se sa Španjolskom i Francuskom.

Ključne riječi: kralj Engleske, reformacija, Engleska crkva, protestantizam, nasljednik

1. UVOD

Kada govorimo o najpoznatijim europskim vladarima, nemoguće je izostaviti slavnog engleskog kralja Henrika VIII. iz dinastije Tudor. Cilj ovoga rada jest sažeto prikazati cjelokupni život Henrika VIII. Tudora, arogantnog kralja pomalo teške naravi, dosljednog u svojoj politici i odlukama, te kao je svojim djelovanjem i djelovanjem svojih nasljednika, uspio Englesku učiniti uzorom političkog, ekonomskog i socijalnog uređenja drugim europskim zemaljama.

U prvom i drugom poglavlju govorimo o Henrikovoj obitelji, njegovom djetinjstvu i obrazovanju te o okolnostima koje su dovele Henrika do naslova kralja. Henrik VIII. je na englesko prijestolje stupio 1509. godine, nakon smrti svoga brata Arthura koji je prvotno trebao naslijediti njihovog oca Henrika VII. Poglavlja koja slijede prate prvotne Henrikove političke angažmane. Odmah po dolasku na tron, aktivno je počeo sudjelovati na političkoj karti Europe. Od 1512. do 1514. godine vodio je ratove s Francuskom kao najljućom protivnicom te s francuskim saveznicima Škotima. Peto poglavlje, koje govori o dinastičkim problemima Henrika VIII., najavljuje vjersku reformaciju čiji je tijek opisan u šestom poglavlju. Zbog nedostatka muškog nasljednika iz braka sa španjolskom princezom Katarinom Aragonskom, Henrik VIII. je od pape Klementa VII. zatražio pravo na razvod i ženidbu s Anne Boleyn, što je papa odbio. Henrik je tada prekinuo veze s Rimom i učinio Englesku crkvu samostalnom zemaljskom

crkvom u kojoj je svjetovni vladar i duhovni poglavar svojih podanika. Raskol je potvrdio 1534. godine, donoseći Zakon o vrhovništvu. Provodeći vjersku reformaciju, ukinuo je samostane i oduzeo crkvenu imovinu koju je zatim prodavao ponajviše plemićima te na taj način punio državnu i kraljevsku blagajnu koja se ispraznila tijekom ratovanja sa Francuskom i Škotskom u nekoliko navrata. Nadalje, svojim je djelovanjem održao parlament kao važno zakonodavno tijelo dok su parlamenti u drugim europski državama bili pod snažnim utjecajem moćnih vladara. U posljednjim godinama svog kraljevanja, opisanim u sedmom poglavlju, Henrik je uspio dobiti titulu irskoga kralja (1541.). Henrikove mnogobrojne žene upoznajemo u pretposljednem poglavlju rada. Iz čak šest brakova, uspio je dobiti jednog muškog nasljednika Edwarda te kćeri Mariju i Elizabetu koji su nastavili sjajnu vladavinu Tudora na engleskom prijestolju. Henrik VIII. je preminuo 28. siječnja 1547. godine.

2. HENRIKOVO DJETINJSTVO I OBRAZOVANJE

Henrik VIII. Tudor je rođen 28. lipnja 1491. godine u palači Placentia kraj Greenwicha, kao treće djetete Henrika VII., engleskog kralja i njegove kraljice Elizabete, koja je bila kći Edvarda IV. i nasljednica kuće York.

U trenutku Henrikova rođenja, njegov je otac, pobijedivši u Ratu dviju ruža (Lancaster i York), koji je trajao od 1454. do 1485. godine te sklopivši brak s Elizabetom od Yorka, uspio učvrstiti prevlast Tudora na engleskom prijestolju.

Budući da je Henrik rođen kao drugi sin, bilo je očekivano da prijestolje, nakon smrti Henrika VII., pripadne starijem sinu Arthuru. Stoga se Henrika pripremalo za život na drukčiji način nego što je to bio slučaj s Arthurom. U njegovo se obrazovanje mnogo ulagalo, a na dvoru se govorilo da je Henrikova sudbina crkva, a ne kraljevanje svjetovnim dobrima.¹ Imao je najbolje privatne učitelje koji su ga podučavali latinskom, francuskom i španjolskom jeziku, a proučavao je i starogrčke tekstove jer se u ovom kasnom razdoblju vladavine Henrika VII. događao snažan prodor antičke literature na englesko tlo.²

Elizabeta od Yorka preminula je kada je Henriku bilo tek 11 godina i gubitak majke snažno ga je pogodio i utjecao na daljnji razvoj njegovog karaktera. Godine 1501., Henrikov brat Arthur, u dobi od 15 godina, oženjen je šesnaestogodišnjom španjolskom princezom Katarinom Aragonskom, jer je na taj način sklopljen sporazum između engleskog i španjolskog kralja. Međutim, već slijedeće godine, Arthur se razbolio i preminuo pa je Henrik VII. prijestolje morao

¹ Patrick Fraser Tytler, *Life of King Henry the Eighth*, Oliver & Boyd, Edinburgh, 1837., str. 9. – 10.

² Isto, str. 13.

prepustiti svom mlađem sinu Henriku koji je tako postao Henrik VIII. O dotadašnjem životu novookrunjenog maloljetnog kralja nije se znalo mnogo jer se većinom nije pojavljivao u javnosti, ali su se mnogi divili njegovom obrazovanju. Smatrali su ga nadarenim latinistom, filozofom i duhovnim licem te radoznalim na području glazbene umjetnosti, a bio je izrazito vješt i u sportskim disciplinama.³

Godinu dana nakon Arthurove smrti, Henrik VII. je, uz dopuštenje pape, još maloljetnog Henrika VIII. oženio bratovom udovicom Katarinom Aragonskom, te je ovom bračnom zajednicom obnovio i zapečatio savez sklopljen između Engleske i Španjolske.⁴

3. DOLAZAK HENRIKA VIII. NA ENGLJSKO PRIJESTOLJE

Henrik VII. je preminuo 22. travnja 1509. godine, a njegovi su podanici s entuzijazmom na prijestolju dočekali njegovog sina Henrika VIII. Osamnaestogodišnji Henrik je u trenutku preuzimanja krune predstavljen Europi i svojim podanicima kao renesansni vladar. Bio je nadasve obrazovan, poznao je latinski, francuski, španjolski i talijanski jezik te je nastavio davati potporu engleskim sveučilištima.⁵

Šest tjedana nakon smrti Henrika VII., Henrik VIII. i Katarina Aragonska su i službeno sklopili brak koji je u budućnosti bio uzrokom snažnih promjena u Engleskoj, a 24. lipnja okrunjeni su u Westminsterskoj opatiji. Za razliku od svoga oca, koji nije bio osobito popularan vladar među narodom unatoč tome što je bio vrlo mudar i uspješan, Henrik VIII. je postao omiljen odmah nakon stupanja na prijestolje. Međutim, valja spomenuti da je od svoga prethodnika Henrik VIII. naslijedio mirno stanje u državi, veliko bogatstvo u državnoj i kraljevskoj blagajni, tako da razloga za nezadovoljstvo od strane podanika nije ni bilo. Već na početku svoje vladavine, pokušao je pokazati da će se njegovo kraljevanje razlikovati od vladanja njegovog oca. Prije svega je uklonio Richarda Empsona i Edmunda Dudleya, najbliže suradnike Henrika VII., odsjekavši im glave.⁶

³ Isto, str. 14.

⁴ *The New Encyclopaedia Britannica*, Vol. 5, 15 th Edition, Chicago, 1995., str. 840.

⁵ Skupina autora, *Povijest 9. Počeci novog doba (16. stoljeće)*, Europapress holding, Zagreb, 2008., str. 293.

⁶ George Maccaulay Trevelyan, *Povijest Engleske*, Kultura, Zagreb, 1956., str. 312.

3. 1. Vanjskopolitički angažman Henrika VIII. Tudora

Nakon što je uklonio moguće neprijatelje s dvora, Henrik VIII. je imao dovoljno vremena analizirati susjedne zemlje i odlučiti s kojima bi bilo poželjno ući u savez. Njegov je otac postavio Englesku na put opće konsolidacije kojim su u to vrijeme išle sve velike države u Europi. Francuska, Španjolska i njemačke države okupljene oko dinastije Habsburgovaca, u 16. su stoljeću poprimile svoj suvremeni oblik. S njima se rodila tzv. europska politika, znatno različita od feudalne politike. Nove države, koje više nisu bile opterećene unutarnjim problemima i obračunavanjem sa snagom feudalnog plemstva, počele su se međusobno boriti za prevlast u Europi. Engleska tako postaje dio Europe u užem smislu jer je u srednjem vijeku bila poprilično izvan događaja, a u razdoblju kraljevanja Henrika VIII., Engleska postaje dio komplicirane političke borbe na europskom tlu.⁷

3. 2. Borba za prevlast u Europi

Prve godine 16. stoljeća ispunjene su nizom ratova i sukoba, a najviše njih vodilo se između Francuske i Španjolske za vlast nad bogatim područjima Italije i Flandrije. Budući da je Engleska po broju stanovnika i bogatstvu bila daleko iza Španjolske i Francuske, počela je provoditi politiku čuvanja ravnoteže snaga, koja se pretvorila u tradiciju kod engleskih političara. Glavni cilj ovakve politike bio je onemogućiti bilo kojoj sili u Europi da preuzme prevlast, na taj način da se stvore i održavaju dvije skupine država koje će biti podjednako snažne. Engleska je trebala podržavati obje grupe, ali do određene granice, ne dozvoljavajući nijednoj da sa sigurnošću računa na njenu stalnu potporu.⁸

Prvi koji je ustrajao na ovoj političkoj igri bio je kardinal Thomas Wolsey, prvi ministar za vrijeme prve polovine vladavine Henrika VIII. Nije htio dozvoliti da položaj Engleske bude ugrožen od bilo koje od velikih europskih monarhija, a zahvaljujući Henrikovoj naklonosti, Wolsey se istovremeno uspeo i u Crkvi i u državi.

Za razliku od Henrika VII., koji je na prijestolje došao sukobom, ali osobno nije iskazivao zanimanje za vođenje ratova, Henrik VIII. je sebe smatrao ratničkim kraljem. U svojim

⁷ Arthur Leslie Morton, *Istorija Engleske*, «Veselin Masleša», Sarajevo, 1955., str. 114.

⁸ Isto, str. 115.

mlađim godinama veći dio energije posvetio je nadmetanju s drugim državama, upadljivom razmetanju i razvoju dinastičkog ponosa, a manje nacionalnim interesima.⁹

5. RATOVI S FRANCUSKOM I ŠKOTSKOM

Još od Stogodišnjeg rata, postojala je netrpeljivost između Francuza i Engleza, koja se nastavila i u ovom razdoblju. Suprotnost se pojačavala, potaknuta novim engleskim savezom sa Španjolskom Ferdinanda Aragonskog i sve učestalijim trgovačkim razmjenama sa španjolskom Flandrijom, glavnim tržištem za englesku sirovu vunu. Henrik VIII. je osobno vodio vojne pohode protiv Francuza, a u ratu koji je trajao od 1512. do 1514. godine, engleski je kralj s vojskom prešao La Manche, kao u doba Henrika V., i s njemačkom carskom vojskom napao sjevernu Francusku. Uspjeh je doživio 30. lipnja 1513. godine, pobijedivši Francuze potpomognute Škotima u bitci kod Spursa.¹⁰

Škotska je gledala na Francusku kao na glavnog engleskog protivnika, a stoga i silu ponajviše zainteresiranu za škotsku neovisnost. Škoti su uvelike pomogli Francuzima u ratu protiv Engleza još početkom 15. stoljeća. Godine 1512., obnovljen je francusko-škotski savez i doveo do škotsko-engleskog sukoba već slijedeće godine.

Škotskom je tada vladao Jakov IV. koji je bio šurjak Henrika VIII. Ljutit zbog engleskih napada preko granice, Jakov IV. je ispunio svoje obećanje Francuskoj napadajući Englesku s najvećom vojskom koja je do tog trenutka krenula na jug, s čak 26 tisuća ljudi, što je uključivalo i francuske postrojbe, koje su trebale pomoći u primjeni novih taktika. Dvadeset tisuća engleskih vojnika pod grofom od Surreya zaustavilo je kod Floddena škotski prodor, 9. rujna 1513. godine. Škotske su kopljanike porazili pokretniji engleski vojnici s helebardama. Flodden se za Škotsku pokazao kao vrlo važna bitka. Ubijen je Jakov IV. i najmanje pet, a pretpostavlja se i deset tisuća njegovih podanika.¹¹

Već spomenuta pobjeda Engleza nad Škotima kod Floddena i nad Francuzima u «bitci ostruga» kod Guinegattea na nizozemskoj granici 16. kolovoza 1513. godine, donijele su Engleskoj položaj kojem je težila svojom politikom - položaj države koja je održavala ravnotežu u cijeloj Europi. Tih je godina Wolsey savršeno vješto provodio svoju politiku sa što manjim ljudskim gubitcima u ratovima i sa što manjim troškovima za državnu blagajnu. No, nakon 1521.

⁹ Jeremy Black, *Povijest britanskih otoka*, Grapa, Zagreb, 2004., str. 112.

¹⁰ Skupina autora, *Povijest 9, Počeci novog doba (16. stoljeće)*, str. 295.

¹¹ J. Black, *Povijest Britanskih otoka*, str. 118.

godine, zakazale su Wolseyeva vještina i opreznost. Već su parlamenti iz razdoblja 1512. – 1515. godine sve teže usvajali odluke o izvanrednim nametima za financiranje vojnih akcija usprkos sposobnostima i posredovanju Thomasa Morea, glasnogovornika gradskih vijeća. Vanjska politika koju je provodio Henrik VIII., sada je postala preskupa. Njegov je kancelar, kardinal Wolsey pogriješio kada je odlučio pomoći Karlu V., kralju Španjolske i Nizozemske i caru u Njemačkoj, jer je tada bilo mudrije potpomoći oslabljenu Francusku. Kada je došlo do sukoba između Francuske i Španjolske u bitci kod Pavije 1525. godine, njemački car Franjo I. je zarobljen, njegove postrojbe uništene, a Italija je bila osvojena od strane Španjolaca za idućih 180 godina. Henrik VIII. je tada mogao prebaciti savezništvo s cara na Francusku, ali tada je engleska intervencija na kopnu već bila zaustavljena zbog ratnih troškova. Francuska i Engleska tada su bile nemoćne, a započela je prevlast Habsburgovaca u Europi, koja je, kako se pokazalo u vrijeme Filipa II. i Elizabete I., gotovo upropastila Englesku. Engleska bi bila uništena da nije došlo do jačanja narodnih, pomorskih i vjerskih snaga na otoku, koje su Wolseyu bile sporedne ili kojima se on čak i suprotstavljao.¹²

5. DINASTIČKI PROBLEMI HENRIKA VIII.

5. 1. Nedostatak nasljednika iz braka s Katarinom Aragonskom

Henrikov položaj više su ugrožavali dinastički problemi, a manje neprijateljstvo javnosti. Činjenica što nije imao zakonitog sina predstavljala je ozbiljan problem za nastavak dinastije. Nedostatak izravnog potomstva bio je jedan od uzroka koji su doveli do Rata dviju ruža, a takvo je stanje potaknulo težnje kuće York. Katarina Aragonska je rodila petero djece, ali je samo jedna kći, Marija, preživjela. U Engleskoj je, za razliku od Francuske, dolazak žena na prijestolje bio legalan, ali su postojale bojazni u vezi s tim koliko bi bila uspješna njihova vladavina.¹³

Kralj Henrik VIII., koji više nije bio u cvijetu mladosti, nije oružjem stekao slavu kojoj je težio, a boreći se s vlastitim kancelarom kardinalom Wolseyem (lord kancelar od 1515. godine) za kontrolu nad čitavom državom, izlagao se opasnosti da izgubi čitavo očinsko naslijeđe koje je Henrik VII. sagradio velikom političkom vještinom.¹⁴ Trebao je muškog nasljednika kako ne bi

¹² G. M. Trevelyan, *Povijest Engleske*, str. 314.

¹³ J. Black, *Povijest Britanskih otoka*, str. 112.

¹⁴ Skupina autora, *Povijest 9, Počeci novog doba (16. stoljeće)*, str. 295.

postojala opasnost, da u slučaju njegove iznenadne pogibije, država ostane u rukama kardinala Wolseya s kojim se počeo razilaziti.

U dobi od 36 godina, Henrik VIII. je bio razočaran što mu Katarina Aragonska nije podarila sina; supruga mu više nije predstavljala ideal ženske ljepote te je od pape zatražio poništenje braka. Tvrdio je da je cijelo ovo vrijeme, koje je s Katarinom Aragonskom proveo u bračnoj zajednici, živio u grijehu jer je bio prisiljen oženiti se bratovom udovicom. Istovremeno, 1527. godine, u Englesku se vratila Anne Boleyn, kći sir Thomasa Boleyna, koja se obrazovala u Francuskoj te dospjela na engleski dvor, gdje je trebala služiti kraljicu. Kako je brak Henrika i Katarine Aragonske bio u krizi, Henrik je odlučio potražiti mlađu ženu koja će mu podariti muškog nasljednika te je tu istu ženu pronašao u Anne Boleyn.¹⁵ Od trenutka kada je upoznao Anne, Henrika je zaokupljalo jedino kako se razvesti od Katarine.

Papa Klement VII. nije pokazao dobru volju za poništenje Henrikova braka s Katarinom, posebice nakon što su Rim opljačkali carski vojnici u službi Karla V., nećaka Katarine Aragonske. Protiv razvoda bio je i kardinal Wolsey, više zbog svojih osobnog neprijateljstva s obitelji Boleyn, pa je sukob Karla V. i Henrika VIII. iskoristio da bi postigao novi sporazum s Francuskom koja je ponovno napala Italiju 1528. godine. Istovremeno je papa Klement VII., želeći dobiti na vremenu i nadajući se da će postići neki kompromis s Karlom V., čiji je zarobljenik bio, slučaj Henrikova razvoda prepustio londonskom crkvenom sudu kojim je presjedao sam kardinal Wolsey. U svibnju 1529. godine, kralj Henrik VIII. je bio pozvan na crkveni sud u Londonu, što je uvrijedilo njegov kraljevski autoritet. Kada je nešto kasnije slučaj povučen u Rim, Wolsey se trebao pojaviti pred kraljevskim sudom (*Court of King's Bench*) da bi opravdao svoje malverzacije kao kraljevski činovnik. Wolsey je izgubio kancelarsku službu te mu je zaplijenjena imovina. Zapravo je cijeli slučaj kardinala odredilo Henrikovo mišljenje da mu njegovo služenje više nije potrebno te da je kao kralj sposoban samostalno voditi državu, a i Wolsey mu se osobno zamjerio kada se protivio Henrikovu razvodu. Wolsey je umro već iduće godine u studenom (1531.), prirodna smrt ga je spasila od smaknuća, a njegov je slučaj poslužio monarhiji jer je pokazao kako crkvena hijerarhija ograničava kraljevu vlast, čak i kada nije izravno prisutna.¹⁶

¹⁵ P. F. Tytler, *Life of King Henry the Eighth*, str. 237. – 240.

¹⁶ Skupina autora, *Povijest 9, Počeci novog doba (16. stoljeće)*, str. 296.

5. 2. Vjenčanje Henrika VIII. i Anne Boleyn

Godine 1531. Henrik je sazvao parlament, čiji je rad nadgledao novi kancelar Thomas More, kako bi se uspostavio red u odnosima između države i Crkve. Pokušavalo se odijeliti slučaj razvoda kraljevskog para od definiranja utjecaja Katoličke crkve u Engleskoj. Svećenstvo je bilo optuženo da je dalo prednost vlasti papinskog nuncija nad kraljevskom vlašću, utvrđeni su i smanjeni prihodi svećenika. Također je smanjen iznos koji je engleska Crkva plaćala Rimu pa je 1532. godine iznosio tek 5 % od iznosa koji se plaćao godinu dana ranije. Zbog svih ovih događaja, Klement VII. je pozvao Henrika VIII. u Rim i uskratio mu presudu o razvodu. Henrik je uspio dobiti samo papinsko dopuštenje da proglasi Thomasa Cranmera novim primasom i nadbiskupom Engleske crkve, a budući da ga je papa redovitim putem postavio na položaj, novi biskup od Canterburyja mogao je započeti s poništenjem Henrikova braka. Već 25. svibnja 1533. godine, brak je proglašen ništavnim, Henrik se oženio već trudnom Anne Boleyn, koja je 1. lipnja okrunjena za kraljicu Engleske. Međutim, 7. rujna te iste godine, Anne je razočarala Henrika VIII., rodivši mu još jednu djevojčicu: Elizabetu.

6. REFORMACIJA HENRIKA VIII. TUDORA

6. 1. Raskol Engleske crkve s Rimom

U studenom 1533., papa Klement VII. je izopćio Henrika VIII. i njegovog najbližeg suradnika Thomasa Cranmera iz zajednice Katoličke crkve. U razdoblju od 1533. do 1534. godine, kralj je s nekoliko novih zakona odgovorio papi na njegov čin izopćenja (*Act against Appeals, Act against Papal Dispensation, Annates Act*). Ti su akti konačno prekinuli vezu s duhovnim vlastima u Rimu. U doktrini, Henrik VIII. nije želio prekinuti s prošlošću. On je, još 1521. godine, dobio od pape Leona X. naslov *Defensor fidei* (*Branitelj vjere*) jer je u svom djelu *Assertio septem sacramentorum* osudio Lutherove protestantske teze proglašene u Wittenbergu. No, priznavanjem kraljevske vlasti, Engleska crkva je počela i dovršila odvajanje od Rima.¹⁷

Kralj je po dobroti i izboru Božjem bio vrhovni autoritet u kraljevstvu vladajući jedinstvenim narodom podijeljenim na dva dijela: duhovni i zemaljski. U praksi se potvrdilo načelo jednakosti podanika, svećenika i laika nasuprot vrhovnoj vlasti kralja. Od ovoga su

¹⁷ John Maddox Roberts, *Povijest Europe*. AGM, Zagreb, 2002. str. 267.

trenutka, sve ovlasti koje je ranije obnašao rimski biskup, prešle na nadbiskupa od Canterburya.¹⁸

Henrik VIII. je, uz pristanak parlamenta, Englesku crkvu tijekom 1534. godine u potpunosti odvojio od Rima: obustavio je sva davanja papi, duhovno je sudstvo osamostalio u odnosu na Rim te je svojim biskupima zabranio svaki kontakt s papom.¹⁹ U studenom 1534. godine proglašen je Zakon o vrhovništvu (*Act of Supremacy*) kojim je kralj samoga sebe proglasio crkvenim poglavarom Engleske koji je odgovoran jedino Kristu. Bio je to zakon koji je prisiljavao sve podanike da polože prisegu na novi crkveni Ustav i kraljevsko nasljeđivanje.²⁰ Tako je Henrik VIII. preuzeo sve papine punomoći unutar Engleske, uključivši i odlučivanje u posljednjoj instanciji o dogmi i literaturi, redovite svećeničke funkcije, Henrik je prepustio kleru. Kraljevi su pristaše upotrijebili za svoj uzor izraelske kraljeve iz Starog zavjeta. Proglas Zakona o vrhovništvu osnažio je tudorsku vladu naglašavanjem poslušnosti i njezinu pozornost usmjerio na mijenjanje onih aspekata crkvene organizacije i prakse koji su se smatrali neprijateljskima i neprihvatljivima, npr. hramovi i hodočašća. Tako je uništen Becketov hram u Canterburyju kao simbol protivljenja kraljevskoj ovlasti.²¹

U međuvremenu je papa Klement VII. proglasio prvi brak Henrika VIII. valjanim, što je ponukalo kralja da zakonima koje je donosio parlament zatraži od svojih podanika *Zakletvu na zakon o vrhovništvu*. Time je doveo engleske katolike u težak položaj. Oni su morali zatraženom zakletvom otkazati papi crkvenu podložnost ili biti smaknuti kao veleizdajnici. Najveći dio biskupa, svećenika i laika je položio zakletvu, a samo su malobrojni to odbili i zbog toga izgubili život, među njima i bivši lord kancelar, a inače gorljivi katolik Thomas More i biskup od Rochestera John Fisher, obojica poznati humanisti.²²

6. 2 .Tijek reformacije u Engleskoj

Prvi čin engleske reformacije zapravo je bio raskol koji se nije ticao vjerskih istina, već je samo odbijao vrhovnu vlast rimskog biskupa nad engleskim biskupima. Nije bilo nikakvih dodirnih točaka s Lutherovim tezama i luteranskom reformacijom u Njemačkoj. Istovremeno kada se odvijala Henrikova borba s Rimom zbog nemogućnosti dobivanja presude oko razvoda,

¹⁸ Skupina autora, *Povijest 9, Počeci novog doba (16. stoljeće)*, str. 296.

¹⁹ Skupina autora, *Povijest svijeta*, Marjan tisak, Split, 2005., str. 454.

²⁰ Skupina autora, *Povijest svijeta*, Uliks, Rijeka, 2009., str. 262.

²¹ J. Black, *Povijest Britanskih otoka*, str. 113.

²² Skupina autora, *Povijest svijeta*, Marjan tisak, Split, 2005., str. 454.

heretici su u Engleskoj kažnjavani spanjivanjem na lomači. Kada se dogodio raskol s Rimom, Henrik VIII. je jednako tako kažnjavao širenje novog vjerskog nauka, nad kojim je nova crkvena hijerarhija lako mogla izgubiti kontrolu. Međutim, kad je sam kralj jednom uništio načelo nadmoći rimskoga biskupa, što je bila zajednička točka svih reformiranih crkava, to se lako odrazilo na tumačenje Svetog pisma i na vjerska pitanja. Na to se nadovezalo staro krivovjerje lolarda i srdžba naroda prema rimskoj katoličkoj hijerarhiji.²³

6. 3. Važnost parlamenta

Sredstvo, koje je Henrik izabrao da provede svoju kraljevsku reformaciju, bio je parlament. Nije postojala mogućnost da to bude crkveni sabor: crkveni sabori u Canterburyju i Yorku, gdje svjetovnjaci nisu imali svoje predstavnike, nisu mogli postati aktivni instrumenti jedne antiklerikalne revolucije. U razdoblju reformacije, važnost parlamenta se udvostručila.²⁴ Bio je ovo jedan od bitnijih učinaka reformacije Henrika VIII., jer je kralj svojim djelovanjem pomogao opstajanju parlamenta, dok su u drugim zemljama srednjovjekovna predstavnička tijela propadala pod rastućom moći kraljeva (npr. u Francuskoj i Španjolskoj).²⁵

Članovi parlamenta tijekom reformacije nisu bili kraljevi pristaše jer to nije bilo niti potrebno. Zakone, koji su dovršili prekid s Rimom, uništili samostane i utvrdili vrhovništvo države nad crkvom u Engleskoj, složili su tajni vijećnici i primljeni su nakon raspravljanja u oba doma. Za razliku od prethodnih parlamenata, ovaj je zasjedao sedam godina, i tijekom svojih osam zasjedanja, njegovi su članovi stekli kontinuitet osobnog iskustva, što je pomoglo da se izgradi tradicija modernog parlamenta kao važnog sredstva vladanja. U Henrikovim parlamentima razgovaralo se i raspravljalo poprilično slobodno, barem o predmetima o kojima je kralj želio da se raspravlja. Henrik VIII. je cijenio iskrene savjete i kritike, ali uz uvjet da u onim najbitnijim stvarima njegova odluka mora biti ispoštovana.²⁶

Henrik VIII. je parlamentu prepustio pravo donošenja zakona u tijeku vjerske reformacije te je na taj način onemogućio kasnijim kraljevima djelovanje bez podrške parlamenta u ključnim pitanjima. Činjenica jest da je Henrik, time što je želio da nacionalno predstavničko tijelo potvrdi

²³ Skupina autora, *Povijest 9. Počeci novog doba (16. stoljeće)*, str. 297. – 298.

²⁴ G. M. Trevelyan, *Povijest Engleske*, str. 324.

²⁵ J. M. Roberts, *Povijest Europe*, str. 268.

²⁶ G. M. Trevelyan, *Povijest Engleske*, str. 325.

njegovu odluku o ustrojavanju nacionalne crkve, donio presudnu odluku za buduću monarhiju, parlament i samu naciju.²⁷

Reformacijski parlament je u razdoblju od 1529. do 1536. godine zasjedao bez opozicije i donosio niz odluka koje su postavile Englesku crkvu pod nadzor države. Henrik VIII. je imao pravo imenovati sve vodeće crkvene dostojanstvenike i određivati crkvenu doktrinu, a nakon što je Wolsey izgubio svoju kancelarsku službu, više niti jedan klerik nije dobio visoku funkciju u vladi.²⁸

6. 4. Raspuštanje samostana i konfiskacija crkvene imovine

Godine 1536., Henrik VIII. je započeo napad na samostane. Oformio je komisiju koja je imala zadatak skupiti ili stvoriti dovoljno skandala koji bi moralno opravdali konfiskaciju. Ukidanje samostana je bila najveća ekonomska promjena koju je izazvala reformacija; utjecala je na državu i na ravnotežu društvenih snaga. Operacija u dva stupnja, koja je počela 1536. godine zatvaranjem 347 manja samostana (s godišnjim prihodom do 200 000 funti), nastavljena je u razdoblju od 1538. do 1540. godine zatvaranjem preostalih 186 velikih i sjajnih samostana. Cilj ove politike Henrika VIII. i njegovog suradnika Cromwella, bio je povećati bogatstvo krune. Samostani, koji su donosili gotovo polovicu ukupnih prihoda Crkvi, bili su prvorazredni ekonomski cilj. Prva posljedica zatvaranja samostana bila je veliko povećanje kraljevskih godišnjih prihoda te je iz tog razloga osnovano novo tijelo Ured za povećanja (*Court of Augmentations*), čija je zadaća bila iznajmljivati oduzetu crkvenu zemlju. Nov priljev gotovog novca mogao je osigurati dugoročniju pomoć kraljevskim приходima, ali kruna nije sačuvala ono što je stekla.²⁹ Većinu konfiscirane imovine kralj je prodao plemićima, dvorjanima i trgovcima i špekulantima. Oni su velik dio objekata i zemljišta prodali malim zemljoposjednicima i bogatim seljacima, tako da je stvoren jedan velik i utjecajan sloj koji je imao mnoga razloga podržavati cjelokupnu Henrikovu reformaciju.

Samo maleni dio samostanske imovine je iskorišten za osnivanje nekoliko škola. Kralj Henrik VIII. je osnovao sjajan *Trinity College* u Cambridgeu, većim dijelom sa samostanskom zemljom. Taj čin podsjeća na to što se moglo učiniti s preostalim samostanskim plijenom - Engleska je mogla postati obrazovana demokracija i prije nego što je došlo do industrijske

²⁷ J. M. Roberts, *Povijest Europe*, str. 296.

²⁸ A. L. Morton, *Istorija Engleske*, str. 120.

²⁹ Briggs, Asa, *Socijalna povijest Engleske*, Barbat, Zagreb, 2003., str. 118. – 119.

revolucije. Međutim, zbog prazne državne blagajne i pohlepnosti dvorjana, pristupilo se već spomenutoj brznoj prodaji zemlje privatnim osobama.³⁰

Društveni nemiri nakon ukidanja samostana bili su neizbježni, budući da su samostani zapošljavali mnogo ljudi i bavili se dobrotvornim radom. Prvi od nekoliko ustanaka u doba Henrika VIII. bio je ustanak poznat kao Hodočašće milosrđa (*Pilgrimage of Grace*) koji se dogodio 1536. godine. Bio je to katolički pokret sa sjevera Engleske, predvođen polufeudalnim plemstvom iz tih krajeva, koji je imao za cilj spriječiti reformaciju i raspuštanje samostana. Vlada nije imala stalnu vojsku kojom bi se suprotstavila pobunjenicima, ali podršku su joj pružile južne i istočne pokrajine. Dok su se pobunjenici upleli u duge pregovore s vladom i kraljem, njihove su se snage smanjivale, a vladine jačale te su na kraju pobunjenici doživjeli strašan poraz. Od ovoga razdoblja, kraljevanje Henrika VIII., biva obilježeno terorom i nasiljem.³¹

6. 5. Širenje protestantizma

U Engleskoj je bilo vrlo malo protestanata sve dok ih razlaz Henrika VIII. s Rimom nije ohrabrio i oslabio tradicionalnu crkvenu vlast. Krajem tridesetih godina 16. stoljeća, engleska se politika okrenula u protestanskom smjeru, djelomično zbog utjecaja Henrikovog prvog ministra Thomasa Cromwella. Prvi potpuni prijevod Biblije tiskan u Engleskoj, onaj Milesa Coverdalea, bio je 1535. godine posvećen Henriku VIII. Kralj je utvrdio kako *riječ Božja podupire ideju kraljevske prevlasti*, a to je potaknulo prevođenje Biblije. Službena engleska Biblija je objavljena 1537. godine, a iduće su godine sve župne crkve dobile uputu da kupe jedan primjerak. Dostupnost engleske Biblije izmijenila je čitateljske navike i stavila naglasak na osobnu pobožnost, umjesto na živote i zagovor svetaca.³²

Henrik VIII., kao vrhovni poglavar Crkve u Engleskoj, tako je pristupio reformi vjere svojih podanika, kako bi reformacija bila potpuno izvršena. Teška ruka kraljevske vlasti stala je na kraj obožavanju relikvija, slika i trgovanju oprostima, osobito surovom pučkom praznovjerju. U cijeloj su se zemlji uništavale relikvije, skidale se čudotvorne slike i njihova primitivna aparatura se pokazivala podanicima, da se uvjere na koji se način izrabljivala njihova

³⁰ G. M. Trevelyan, *Povijest Engleske*, str. 327.

³¹ A. L. Morton, *Istorija Engleske*, str. 111.

³² J. Black, *Povijest Britanskih otoka*, str. 114. – 115.

lakovjernost. Henrik se jedino na taj način mogao suprotstaviti utjecaju crkvenih dostojanstvenika na mase.³³

Osim odluka vlade i kralja, protestantizam je i među narodom dobivao na privlačnosti, iako ne svugdje u jednakoj mjeri. Pokazalo se jednostavnijim uništiti ili izmijeniti institucije i javne običaje srednjovjekovnog katoličanstva, nego stvoriti nov i stabilan crkveni poredak ili narodni zanos za protestantizmom. Nepismenost koja je sprječavala čitanje prijevoda Biblije, manjak stručnih protestantskih propovjednika te nespремnost za napuštanje stare vjere, sprječavali su širenje protestantizma, iako su mu utjecaj na Henrikovu dvoru i u Londonu davali ulogu nerazmjerno veliku u odnosu na brojčanu snagu.³⁴

7. POSLJEDNJE DESETLJEĆE HENRIKOVE VLADAVINE

Politika kralja tijekom posljednjih godina njegovog kraljevanja obilježena je neodlučnošću u vjerskim pitanjima i nepostojanjem jasnih ciljeva na europskoj bojišnici. Temeljila se na okrutnom suzbijanju i likvidaciji protivnika te na davanju slobode vlasničkim klasama u upravljanju ekonomskim životom.³⁵

7. 1. Henrik VIII. Tudor postaje irskim kraljem

Henrik VIII. je strahovao da bi unutarnji suparnici ili vanjski neprijatelji mogli iskoristiti Irsku kao uporište za djelovanje protiv njega. Smatrao je da, ako su Tudori željeli nastaviti vladati Engleskom, morali su ovladati i Irskom. Daljnji motiv za osvajanje Irske bila je želja za većim imperijem i ljubomora na veliku moć Španjolske. Henrik je osjetio potrebu za proširenjem svojih dominiona i trgovine na prekomorskim područjima, a Irska je predstavljala prvi ispit za englesku poduzetnost i kolonizatorske vještine.³⁶

Henrik VIII. je napustio raniju englesku politiku odvajanja keltskih Iraca i anglo-Iraca. Više nije trebao podršku anglo-irskih lordova na koju su se oslanjali njegovi prethodnici, jer se u Irskoj s godinama pojavila nova vrsta engleskih dužnosnika koji su Irskom vladali u ime Engleske. Godina 1534. obilježena je pobunom Thomasa Fitzgeralda, grofa od Kildarea i vođe anglo-Iraca. Henrik VIII. je poslao *sir* Williama Skeffingtona da uguši pobunu. Fitzgeraldov

³³ G. M. Trevelyan, *Povijest Engleske*, str. 330.

³⁴ J. Black, *Povijest Britanskih otoka*, str. 116.

³⁵ Skupina autora, *Povijest 9, Počeci novog doba (16. stoljeće)*, str. 299.

³⁶ Francis Xavier Martin, Theodore William Moody, *Povijest Irske*. Grapa, Zagreb, 2003., str. 140.

ustanak je suzbijen na krvav način te je predstavljao najavu budućnosti Irske – cijelo razdoblje Tudora u irskoj povijesti je prožeto izrazitim nasiljem.³⁷

Na zasjedanju reformatorskog parlamenta 1536./1537. godine, Henrik VIII. je priznat kao vrhovni poglavar Crkve u Irskoj. Također je objavljeno da će se raspustiti svi samostani, a odluka je opravdana izjavom kako *Irska pravedno i opravdano pripada i ovisi o imperijalnoj kruni Engleske*.³⁸

Šest godina nakon pada Fitzgeralda, 1541. godine, Henrik VIII. je dobio novu krunu. Irski ga je parlament proglasio kraljem Irske. Tako je postao jedini monarh s tom titulom. Preuzeo ju je jer je bolje odražavala njegove ambicije u Irskoj od srednjovjekovnog naslova, *Lord of Ireland*, koji su nosili njegovi prethodnici na mjestu kralja.³⁹

7. 2. Rat sa Škotima i financijska kriza

Kao francuski saveznik, Jakov V. Škotski se 1542. godine suočio s napadom Henrika VIII., koji je želio stvoriti zaleđe prije predviđene invazije na Francusku. Škoti su samo čekali na obnavljanje neprijateljstva između Francuske i Engleske da bi prešli granicu. Škotski napad na Englesku zaustavljen je kod Solway Mossa u studenom 1542., a Jakov V. je preminuo idućeg mjeseca, ostavivši prijestolje svojoj tek novorođenoj kćeri Mariji.⁴⁰

Henrik je, po završetku rata, bio izrazito razočaran jer nije uspio nametnuti Jakovu V. mogućnost da se njegova kći Marija vjenča s Henrikovim jedinim sinom Edwardom (iz braka s Jane Seymour), kako bi se naposljetku pod engleskom krunom ujedinila dva kraljevstva.

Prava posljedica ratova protiv Francuske i Škotske bilo je upropaštavanje kraljevskih financija. U razdoblju od 1540. do 1547. godine, nametnut je niz izvanrednih pristojba kako bi se pokrilo 2 200 000 sterlinga koliko su iznosili troškovi rata. Cijeni rata se pridružila se i devalvacija koja je oslabila stvarnu vrijednost novca. Izvanredni porezi su donosili kralju svotu od 650 000 sterlinga, a parlament je još 1543. godine donio odluku da kralj ne mora vratiti 112 000 sterlinga koje je pozajmio godinu dana prije. Oporezivali su se i prihodi svećenstva, a moralo se prodavati i redovničke posjede kako bi se ublažio velik manjak u prihodima. Devalvacija sterlinga je svakako bilo najgore što se moglo dogoditi u Engleskoj.⁴¹

³⁷ Isto, str. 141.

³⁸ J. Black, *Povijest Britanskih otoka*, str. 119.

³⁹ F. X. Martin, T. W. Moody, *Povijest Irske*, str. 141.

⁴⁰ J. Black, *Povijest Britanskih otoka*, str. 119.

⁴¹ Skupina autora, *Povijest 9, Počeci novog doba (16. stoljeće)*, str. 299.

8. ŠEST ŽENA HENRIKA VIII. TUDORA

Bračnu politiku engleskog vladara uvijek su diktirale političke okolnosti i potreba da se dobije muški nasljednik za englesko prijestolje. Njegov privatni život usko je utjecao na tadašnju, ali i buduću vanjsku i unutarnju politiku Engleske, a posebice na odnose s papom i na položaj vjere u državi.⁴²

Henrikova prva supruga, Katarina Aragonska, nije engleskom kralju mogla podariti muškog nasljednika. Od šestero djece, preživjela je samo kći Marija. Zbog toga je Henrik VIII. poželio razvesti se od Katarine, a njegova je želja na kraju bila uzrokom raskola Engleske crkve s Rimom.

Godine 1533., Henrik je oženio Anne Boleyn, prethodno postavivši Thomasa Cranmera za canterburyjskog nadbiskupa, koji ih je i vjenčao. Anne Boleyn nije bila omiljena među narodom, ponajviše zbog toga jer je označena ljubavnicom, koja se na račun poštene žene (Katarine Aragonske) domogla engleske krune. Anne također nije uspjela roditi sina, nego tek kći Elizabetu. Anne je ubrzo optužena za preljub i incest pa su joj na kraju već 1536. godine odrubili glavu u londonskom Toweru.

Istodobno, kralj Henrik VIII. bio je gurnut u zagrljaj Jane Seymour, povezane s moćnim klanom Howarda. Godine 1537. Jane mu je rodila toliko željenog muškog nasljednika, Edwarda, te preminula dvanaest dana nakon poroda. Kralj je bio strašno pogođen njenom smrću jer je smatrao Jane jedinom pravom ženom u njegovom životu, koja mu je uspjela roditi sina kojeg je očajnički želio.

Već 1540. godine Henrik se ponovno oženio. Njegova četvrta supruga Ana je bila sestra vojvode od Clevesa, koji je bio Henrikov saveznik u sukobu s papom Klementom VII. Pretpostavlja se da je Henrik oženio Anu samo iz političkih razloga pa je njihov brak ubrzo poništen s obrazloženjem da nikada nije konzumiran. Ana od Clevesa je dobila titulu Kraljeve sestre.

⁴² Isto, str. 294.

Čim se razveo od Ane od Clevesa, Henrik se oženio rođakinjom Anne Boleyn, šesnaestogodišnjom Catherine Howard. Međutim, Catherine je prevarila kralja s jednim službenikom dvora, brak je ubrzo poništen, a u veljači 1542. godine Catherine je pogubljena.

Katarina Paar je bila posljednja od šest žena Henrika VIII. Brak je sklopljen 1543. godine. Katarina je uspjela utjecati na Henrika da se pomiri sa svojim kćerima Elizabetom i Marijom. Henrikove su kćeri, poništavanjem brakova njihovih majki s Henrikom, gubile pravo nasljeđivanja. Pomirenjem s ocem, postale su moguće nasljednice engleske krune.⁴³

9. SMRT HENRIKA VIII. TUDORA

Henrik VIII. je umro 28. siječnja 1547. godine u dvorcu Whitehall. Pretpostavlja se da je umro od sifilisa, ali to nikada nije dokazano. Iza sebe, Henrik je u svojoj oporuci ostavio jasne želje koga želi za nasljednika. Prvi je na prijestolje trebao stupiti Edward, zatim Marija, a onda Elizabeta. Edward Seymour, vojvoda od Somerseta i ujak mladoga kralja, trebao je predstavljati lorda zaštitnika dok Edward ne postane punoljetan. Parlament je trebao jamčiti volju kralja.

Henrik VIII. je iza sebe ostavio mnogo snažniju političku konstrukciju nego što je to bila sama engleska monarhija. Parlamentu je priskrbio velike ovlasti, tako da je niti jedan kralj poslije Henrika nije mogao donositi zakone bez konzultiranja s parlamentom. Pored aristokracije i sitnog zemljoposjedničkog plemstva i dio je dobrostojećeg gradskog i seoskog stanovništva imao utjecaja na upravljanje monarhijom, sudjelujući u radu parlamenta i u tijelima javne uprave.⁴⁴

Henrik VIII. Tudor, poznat po svom arogantnom karakteru i burnom privatnom životu, jedna je od najvažnijih ličnosti cjelokupne engleske povijesti. Osim po zakonodavnoj aktivnosti, nadmetanjem s tadašnjim europskim moćnim silama i ratovima sa Škotskom i Francuskom, te osvajanjem naslova kralja Irske 1541. godine, najviše je ostao zapamćen zbog raskola s Katoličkom crkvom, nakon kojeg je proveo vjersku reformaciju koja je promijenila cjelokupno englesko društvo.

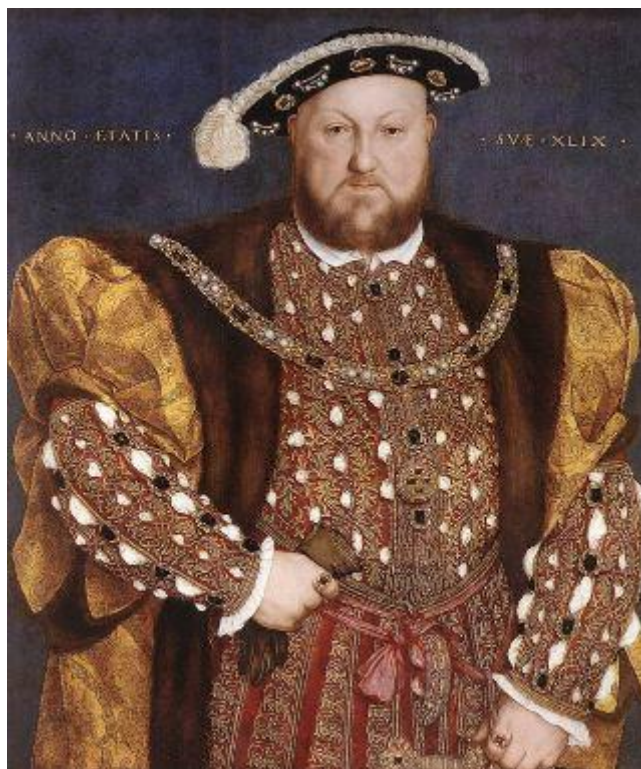
⁴³ *The New Encyclopaedia Britannica*, str. 841. – 842.

⁴⁴ Skupina autora, *Povijest 9, Počeci novog doba (16. stoljeće)*, str. 299. – 300.

10. POPIS LITERATURE

1. Black, Jeremy. *Povijest britanskih otoka*. Grapa, Zagreb, 2004.
2. Briggs, Asa, *Socijalna povijest Engleske*. Barbat, Zagreb, 2003.
3. Martin, Francis Xavier, Moody Theodore William, *Povijest Irske*. Grapa, Zagreb, 2003.
4. Morton, Arthur Leslie, *Istorija Engleske*. «Veselin Masleša», Sarajevo, 1955.
5. Skupina autora, *Povijest 9, Počeci novog doba (16. stoljeće)* Europapress holding, Zagreb, 2008.
6. Roberts, John Maddox. *Povijest Europe*. AGM, Zagreb, 2002.
7. Trevelyan, George Maccaulay, *Povijest Engleske*. Kultura, Zagreb, 1956.
8. Tytler, Patrick Fraser, *Life of King Henry the Eighth*. Oliver & Boyd, Edinburgh, 1837.
(<http://books.google.hr/books?id=IWUDAAAQAAJ>, preuzeto: 20. kolovoza 2012.)
9. Skupina autora, *Povijest svijeta*. Marjan tisak, Split, 2005.
10. Skupina autora, *Povijest svijeta*. Uliks, Rijeka, 2009.
11. *The New Encyclopaedia Britannica*. Vol. 5, 15 th Edition, Chicago, 1995.

11. PRILOZI

Prilog 1. Henrik VIII. Tudor

Image credits: tudorhistory.org

Prilog 2. Henrik VIII. Tudor i njegove žene

12. POPIS PRILOGA

Prilog 1 - Henrik VIII. Tudor

(<http://resources.monitor.hr/generated/articles/0022248.jpg>, preuzeto: 20. kolovoza 2012.)

Prilog 2 - Henrik VIII. Tudor i njegove žene

(<http://claudelambert.com/wp-content/uploads/2012/08/Tudor.jpg>, preuzeto: 20. kolovoza 2012.)